

ETNOGRAFIJA

Svagdan i blagdan hrvatskoga puka

Suradnici:

*Reana Senjković, Grozdana Marošević,
Tvrko Zebec, Ivan Lazić*

MATICA HRVATSKA
Zagreb 1998

Pčelarstvo

Seosko je privređivanje obuhvaćalo i tradicijsko pčelarstvo, djelatnost od dvostruke koristi za kućanstvo. Proizvodima pčela – medom i voskom – namirivale su se prehrambene, zdravstvene te tehnološke potrebe, a djelovanje pčela na oplodnju bilja koristilo je agrarnoj proizvodnji, posebice voćarstvu. Prirodni su uvjeti za tu djelatnost u Hrvatskoj vrlo pogodni zbog obilja raznovrsnog – i samoniklog, i kultiviranog – medonosnog bilja. Dosta je podsjetiti na lipu, kesten, bagrem, vrbu, vriješ, ružmarin, kadulju i drugo razno livadno bilje. Zbog aromatične vegetacije krških terena, kakvoćom je prednjačio med s jadranskih otoka.

U seoskom mišljenju i ponašanju pčele zauzimaju posebno mjesto, drukčije od ostalih životinja. Drže se *Božjim stvorenjima*. Kad izgube život, nikako se ne smije kazati da su uginule; pčele, naime, poput ljudi, umiru. Za te plemenite životinje nije svejedno u kakvom su ljudskom okružju, o čemu svjedoči zapis iz Like o uvjerenju da *pčele napreduju tamo gdje vlada pravda i poštenje*. Više nego ikoga druga praksa, pčelarska je u mnogome prožeta magijskim postupcima. Među inim držalo se da će poslovanje oko pčela pratiti sreća ako se bazira na trostrukome roju, od kojih jedan pčelar dobije (ili kupi), drugi nađe, a treći ukrade. (Posljednje je donekle u proturječju s prije iznesenim postulatima o poštenju!)

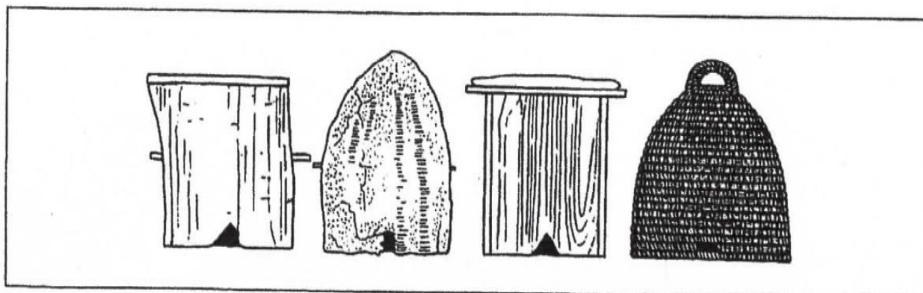
Kad je riječ o nalaženju, uobičajeno je bilo skupljanje divljih (i podivljalih) pčela iz stabala, pa i špilja te kamenja. Ako je seljak u šupljem deblu naišao na pčelinje društvo, urezao je svoj znak, čime su, po staroj seoskoj konvenciji, dotične pčele postale njegovim vlasništvom. Da bi ih uzmogao prenijeti kući, napravio je na deblu šupljinu, a uz pčelinji ulaz – *leto* – prisionio košnicu. Pred šupljinom je zapalio gubu (ili suhu balegu, slamu, neku staru krpju) te dimom nagnao pčele da – izlazeći kroz *leto* – nađu spas u košnici. Ili je, omamivši pčele dimom, prepilio duplje, pod donji dio podložio sito, a gornji poklopio pločom i sve zajedno prenio kući.

Među košnicama koje su rabili seoski pčelari panj je bio najjednostavnije rješenje. Ako ga je pčelar našao, služio je svojoj svrsi u prirodnom obliku, s minimalnom ljudskom intervencijom. Ipak, češće ga je pčelar izradio, otpilivši dio zdravog debla koje je zatim izdubio. Usto je izrezao i otvor za pčele (*leto, lećalo*), a u unutrašnjost panja stavio dva prekrížena prutića (*križić*) oko kojih će pčele učvrstiti saće. Na jednoj je (drvenoj) ploči panj stajao, a drugom je (drvenom ili kamenom) bio prekriven. Takav se *dub, stubli* rabio u Hrvatskom primorju, Dalmaciji, Lici, Slavoniji.

U dinarskom je području pretezala košnica pletena od šumske ili divlje loze (*pavutina*), katkad i od tankog ljeskovog ili vrbovog šiblja, u obliku stošca. Takva je *trnka, trnjka* bila još izvana omazana mješavinom goveđe balege i pepela (ili pljeve) da bi se pčelama osigurala ravnomjerna toplina.

Idući, prilično rasprostranjen oblik jesu košnice od dasaka, sastavljene u uspravni sanduk te pokrivene kamenim ili drvenim pločama – *ul(ište)*. Udomaćile su se najviše u jadranskom prostoru, ali ih ima i drugdje.

Čini se da su najkasnije ušle u uporabu slamnate košnice. Pletene od strukova razine slame u spiralnoj tehnici, zvonolikog su oblika s ručkom na vrhu. I one mogu katkad biti omazane. Dok su tri navedena oblika košnica pčelari uglavnom sami izrađivali, ove su *pletare* većinom kupovali, i to od seoskih majstora iz Hrvatskog zagorja. Stoga su se i raširile po panonskom području.

Osnovni tipovi košnica

Košnice su pojedinačno smještali na police pričvršćene uza zid kuće, gdje su strehom bile zaštićene. Pazilo se da budu u zavjetrini i što više izložene suncu. Smještale su se i u vrt, u blizini cvijeća, ili u voćnjak, na police, klupice, ali i izravno na tlo. U jadranskom području postavljali su ih gdjegdje i u niše uza zid vrta, napravljene baš u tu svrhu. No, mogle su se smjestiti i u posebne objekte – pčelinjake; zgradice sastavljene od polica, pokrivene dvostrešnim krovicom. Nastojali su da broj košnica bude neparan, vjerujući da će time osigurati dobru kob proizvodnji. Nerijetko su na pčelinjake stavljali konjsku lubanju ili goveđe kosti, s namjerom da zaštite pčele od zlog, urokljivog pogleda. Zimi su ih, pak, posve racionalno, prekrivali slamom, suhom otavom ili okivali daskama, kao zaštitom od hladnoće.

Da bi se postigao što veći prinos meda, neki su seoski pčelari tijekom godine premještali košnice u različita područja, birana prema cvatnji medonosnog bilja. Tako su, primjerice, dalmatinski pčelari u vrijeme ljetne žege i suše selili pčele preko Velebita na sjever, gdje je cvjetanje tek počelo. Pri seljenju košnicu bi zamotali u ponjavu i nosili na glavi ili na konju, a na vodi bi ih prevozili čamcem.

Za obilaska košnica vodilo se računa o tome da pčelar bude čist, jer se znalo da pčele ne podnose zadah, npr. od znoja, češnjaka ili luka.

U poslovima s pčelama važan je bio trenutak rojenja, kad stara matica, nakon što se izlegne nova, napušta s jednim dijelom pčela košnicu. Pazilo se da se roj ne izgubi, pa se nastojao zadržati i smjestiti u novo stanište. Pčelar je stoga pripremio čistu košnicu i iznutra je premazao kakvom mirisavom biljkom (ljubica, trava *prilipača*, orahovo lišće), kiselim mlijekom ili medom, da primami pčele. Pred lice je stavio sito, a tijelo zaogrnuo plahtom, i to ne samo zbog vlastite zaštite od uboda već i iz uvjerenja da će bijela boja zadržati pčele.

Zapis iz ličkoga sela Ivčević-Kose ilustrira prizor rojenja, isprepleten racionalnim i magijskim postupcima:

Kad se roj odvoji, treba ga zadržati da ne odleti, odnosno da se spusti negdje blizu. Pčelar promatra kretanje pčela, pa ako kruže oko trnke, znak je da ne će daleko. Pčelari kažu da prvi i drugi roj idu blizu i nisko, dok treći roj ide visoko i teško ga je uhvatiti. Pčelar se zagrne čistom bijelom plahtom, trnku prekrije crnom krpom i stavi je na pogodno mjesto u hladu. Djeca bacaju zemlju i prskaju vodom ispred pčela, planinka golim tijelom sjedi na zemlji i kao da im šapuće: "Meden kuća majka, sidi majka, u kuću majka", pritom tuče kamenčićima koje drži u rukama.

Ako roj odleti i spusti se na susjedov posjed, držat će se, po starim tradicijama, njegovim vlasništvom pa će mu uz to – zato što je nađen – donijeti sreću.

Prvi je roj (*prvenac, ranko*) najkvalitetniji i rojit će se još jednom u istoj godini. Taj drugi roj (*parojak, drugenac*) već je slabiji, a treći je (*čele, trećaki*) najslabiji.

S obzirom na priprost uređaj košnica (s nepokretnim saćem), do meda se moglo doći jedino usmrćivanjem pčelinjeg društva pa, zatim, tiještenjem izrezanog saća. U iskopanoj su jami zbog toga zapalili oganj (od pruća, kakve stare krpe ili sumpora) i nad njega stavili košnicu. Dim, a pogotovo sumporne pare, ugušili bi pčele koje je pčelar tad istresao iz košnice i zakopao. Time mu je bio oslobođen put do saća. Razumije se, nekoliko su košnica ostavljali za nastavak proizvodnje. Od toga donekle odudara praksa u jadranskom području gdje su košnice od dubenog panja ili visokih daščanih

škrinjica imale dvodijelni poklopac. U jesen su otvorili samo jedan dio poklopca i otuda uzimali med, čime su i leglo i pčele ostali sačuvani.

Izrezano saće stavili su najprije u čup da se samo ocijedi. Takav čisti med (*samocid*) bio je namijenjen kućnoj apoteci. Nakon toga saće su, položeno u platnenu vrećicu, gnječili rukama, a neki su raspolagali i priprostim drvenim tijeskom (*citka*). Dobiveni je med bio dobrodošlom namirnicom u prehrani, kao samostalno jelo ili kao sastojak za zaslađivanje drugih jela, pripremanje kolača i pića.

Voštinu što je preostala nakon gnječenja prokuhali su, uklanjajući pritom nečistoću, procijedili i tako proizveli vosak. Od njega su umjeli izraditi svijeće-voštanice koje su, osim za svakidašnju rasvjetu, bile i obveznim priborom na božićnome stolu, u opremi pokojnika i sl. Voskom su premazivali i debeo laneni konac (*dretva*) za šivanje, kao i niti osnove pri tkanju, a bio je nuždan pri šaranju uskrasnih jaja.

Pčelarstvom su se ponajviše bavili stariji ljudi. Zbog svoje životne dobi, nesklone promjenama, zacijelo su pridonijeli znatnoj konzervativnosti koja je tu djelatnost prožimala do novijih vremena.